IX. СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Білінгвізм як ознака функціонування сучасного полікультурного суспільства

Галина Драпалюк

старший викладач кафедри іноземних мов, Національний університет «Львівська політехніка», Україна,
E-mail: gdrapaluk@gmail.com

Галина Олексів

старший викладач кафедри іноземних мов, Національний університет «Львівська політехніка», Україна,
E-mail: Julia-Shyika@ukr.net

Юлія Шийка

к. пед. н., старший викладач кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», Україна, E-mail: Julia-Shyika@ukr.net

The article deals with the analysis of the scientific-pedagogical literature and concerns the problems of bilingualism. Bilingualism is viewed as ability of a person to use two languages to fulfill communicative needs; as recognition and functioning of two languages within one state; as social phenomemon and individual characteristics of a person. Economic, psychologic, educational, social and cultural factors were shown which caused popularization and spreading of bilingualism. Much of the current literature distinguishes various types of bilingualism: elective, circumstantial, school and cultural bilingualism which have different features and causes of appearance. The key differences between main types of bilingualism were highlighted.

Ключові слова — білінгвізм, шкільний білінгвізм, культурний білінгвізм, державна мова, іноземна мова.

I. Вступ

Політичний, економічний, соціальний, культурний розвиток сучасного суспільства ґрунтується на тенденціях глобалізації та підвищенні рівня конкуренції у міжнародному співтоваристві. На початку XXI ст. особлива увага приділяється освіті, основне завдання якої полягає у підготовці людини до функціонування у полікультурному суспільстві. Це передбачає здатність послуговуватися більш ніж однією мовою, співпрацювати із представниками різних культурних, етнічних, релігійних, філософських переконань, із людьми різного соціального походження та матеріального забезпечення тощо. Білінгвальна освіта є одним із основних засобів забезпечення можливостей для такої підготовки у країнах з двома державними мовами, або країнах, в яких ефективно імплементується політика збагачення суспільства на основі використання потенціалу імміграційних процесів. У полікультурному суспільстві двомовна освіта має широкий спектр соціальних, культурних і економічних переваг, забезпечує уникнення культурної та лінгвістичної асиміляції національних меншин, збереження їхньої ідентичності й самобутності, сприяє зменшенню вірогідності поляризації суспільства і соціально-політичних непорозумінь.

II. Виклад основного матеріалу

Поняття білінгвізму (двомовності) стало об'єктом дослідження низки вітчизняних та зарубіжних учених. Ф. Бацевич у «Словнику термінів міжкультурної комунікації» трактує білінгвізм як здатність індивіда чи лінгвокультурної спільноти почергово використовувати дві мови для забезпечення комунікативних потреб [1]. Л. Зайцева визначає білінгвізм як особливий стан суспільного життя, при якому спостерігається і визнається функціонування та існування двох мов у межах однієї держави. Появу такої ситуації зумовлює етнічна неоднорідність суспільства, існування у межах держави кількох етносів, які розмовляють рідними мовами. Узагальнюючи вищесказане можна констатувати, що у сучасному світі фактично немає одномовних держав [2]. Н. Совтис зазначає, що білінгвізм слід розглядати і як соціальне явище, і як індивідуальну характеристику особистості. Соціальне явище білінгвізму проявляється в існуванні двох мов в одній державі. Своєю чергою, такий білінгвізм поділяється на державний і регіональний. Державний білінгвізм – володіння населенням двома державними мовами країни – існує у Канаді (англійська, французька), Бельгії (французька, фламандська), Фінляндії (фінська, шведська) та низці інших країн. Прикладом регіонального білінгвізму – володіння населенням двома мовами лише в певному регіоні держави – є українсько-російська двомовність у східних областях України, чи українсько-польська – у західних [3].

Термін «природний білінгв» застосовується стосовно особи, яка вивчила дві мови в умовах нефор-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

мального середовища. Зазвичай це відбувається у відносно молодому віці. Причини цього можуть бути як внутрішні (батьки розмовляють різними мовами), так і зовнішні – соціальні (спільнота розмовляє іншою мовою, аніж сім'я мовця). Навички двомовності для таких осіб необхідні для того, щоб належним чином функціонувати у суспільстві [8].

Шкільний білінгвізм є результатом вивчення іноземної мови в школі у процесі формального навчання. Це означає, що мовець має мало чи взагалі не має можливості вживати цю мову як природний засіб спілкування. Мова, так би мовити, залишається у чотирьох стінах школи. Володіння іноземною мовою для шкільних білінгвів не є чимось життєво необхідним, а лише бажаним знанням, що може бути корисним на роботі чи стати у пригоді при спілкування з носієм цієї мови.

Культурний білінгвізм здебільшого збігається зі шкільним, але цей термін зазвичай застосовується щодо людей, які вивчають іноземну мову для роботи, подорожей тощо [8].

Різниця між природним та шкільним білінгвізмом стала тлом, на якому постало кілька оцінних термінів. Лише природні білінгви вважаються справжніми білінгвами, натомість шкільні та культурні – це особи, що лише добре володіють іноземною мовою. Загалом білінгва можна описати як особу, яка, окрім рідної мови, з дитинства чи раннього віку вивчила другу мову природним способом (за межами формального середовища) так, що стала повноправним членом другого лінгвістичного суспільства у межах соціального середовища чи професійної групи, до якої вона природно належить. Білінгв повинен мати змогу функціонувати в обох лінгвістичних громадах природно, не докладаючи значних зусиль ні до однієї, ні до іншої мови [8].

Розрізняють елітний та народний білінгвізм. Елітний білінгвізм часто служить інтересам владної верхівки та верствам населення з вищим соціальним статусом. Знання двох мов може мати велике культурне та економічне значення, дає доступ до привілейованих соціальних верств населення, високих посад та влади. Елітний білінгвізм – поняття вибору. Народний білінгвізм часто набувається з необхідності чи примусу. Особа може стати білінгвом лише для того, щоб вижити. В іммігрантів виникає необхідність вивчити мову більшості, щоб мати змогу отримати роботу. Владна верхівка може також нав'язувати білінгвізм. Різниця між елітним та народним білінгвізмом дуже суттєва, адже вона відображає мотивацію дітей до навчання у білінгвальних школах. Успіх та невдачі білінгвальної освіти частково залежать від мотивації і зацікавлення учнів та їхніх батьків. Для однієї дитини мотивацією може стати досягнення високого статусу в суспільстві, для іншої – безпека і виживання. Якщо одна дитина прагне до білінгвізму через перспективу економічних та соціальних вигод, то для іншої таке прагнення може бути взагалі відсутнє через обов'язковість білінгвізму, і дитина може взагалі не відчувати переваг двомовності [6].

Визначення поняття «білінгв» – це предмет дискусій упродовж багатьох років. Існує низка запитань, однак немає однозначних відповідей на них [4]:

– Чи вимірюється білінгвізм тим, наскільки вільно люди володіють двома мовами? Чи повинні білінгви бути компетентними в кожній мові як монолінгвальні мовці?

– Якщо хтось значно гірше володіє однією мовою, ніж іншою, чи слід розглядати таку людину як білінгва? Чи є білінгвами тільки ті, хто приблизно однаково володіють двома мовами?

– Чи володіння двома мовами є єдиним критерієм для визначення білінгвізму, чи слід також брати до уваги використання цих мов? Наприклад, чи може особа, яка вільно розмовляє другою мовою, але рідко її використовує, вважається білінгвом? А як щодо особи, яка не володіє добре другою мовою, але регулярно її використовує?

– Більшість людей дасть визначення білінгву як особі, яка може розмовляти двома мовами. А як щодо особи, яка чудово розуміє другу мову, але не може нею розмовляти, чи може розмовляти другою мовою, однак не може писати? Чи слід вважати ці категорії людей білінгвами?

– Чи «білінгв» це ярлик, який люди самі собі дають, чи повинні переважати самосприйняття і самокатегоризація? Часто людям, які не надто добре володіють другою мовою, або які не володіють писемною мовою, не вистачає мужності назвати себе білінгвами. Чи повинна бути мірилом людська самооцінка?

– Чи білінгвізм – це стан, що може змінюватись з плином часу та відповідно до обставин? Очевидно, що людина з монолінгва перетворюється на білінгва, вивчивши другу мову. Чи стає людина монолінгвом, забувши другу мову? Чи є різниця між білінгвізмом, що змінюється з часом та обставинами? Чи може людина бути більш чи менш білінгвальною?

К. Бейкер (C. Baker) виокремлює таку ознаку білінгва, як здатність [5]. Деякі білінгви активно розмовляють та пишуть обома мовами (продуктивна компетентність). Інші ж є більш пасивними білінгвами і володіють тільки рецептивною компетентністю (розуміння та читання). Одні мають добре розвинену здатність до вивчення двох мов, а другі перебувають лише на ранніх етапах освоєння другої мови, однак їх також відносять до категорії білінгвів.

Важливою ознакою білінгва є використання мови. Маємо на увазі сферу чи контекст, у яких освоюється та використовується мова. Вони різняться, наприклад, дім, школа, вулиця, електронна пошта. Індивід використовує різні мови для різних цілей, наприклад, однією мовою послуговується вдома, а іншою – у школі.

Важливе значення має вік. Коли діти від народження вивчають дві мови, це часто називається одночасним або ж дитячим білінгвізмом або ж «білінгвальним освоєнням першої мови». Якщо дитина вивчає другу мову після трьох років, то варто вживати термін «послідовний або наслідковий білінгвізм» [5].

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Значущість розвитку білінгва підкреслює К. Бейкер [7]. Білінгви-початківці добре володіють однією мовою, інша ж перебуває на ранніх етапах розвитку. Якщо друга мова розвивається – це панівний білінгвізм, на відміну від рецесивного, коли одна мова вживається рідко через постійний чи тимчасовий мовний занепад.

До характерних ознак білінгва відносять його культуру. Білінгви стають більш чи менш бікультурними чи мультикультурними. Наприклад, іноземний випускник ВНЗ може добре володіти двома мовами, однак залишатися відносно монокультурним. Процес культурного виховання супроводжується вивченням мови, коли, наприклад, іммігранти вивчають культуру більшості населення; почуттям та ставленням до двох культур; поведінкою відповідно до певної культури; обізнаністю й емпатією.

Ключове значення К. Бейкер відводить контексту. Деякі білінгви живуть у білінгвальних чи мультилінгвальних спільнотах і щоденно використовують більше, ніж одну мову. Інші ж білінгви живуть у більш монолінгвальних і монокультурних регіонах та спілкуються з іншими білінгвами за допомогою телефону, текстових повідомлень та електронної пошти. При відсутності громади, що спілкується другою мовою, такий контекст називається зовнішнім (екзогенним). У країнах, де уряд бажає замінити рідну мову жителів на мову більшості, існує субстрактивний контекст. Таке часто трапляється серед білінгвальних іммігрантів. Існують й інші контексти, коли індивід вивчає другу мову без нанесення шкоди першій, як часто трапляється в елітних чи престижних білінгвів [7].

Висновок

Вищезазначені питання вказують на те, що немає чіткого визначення білінгвізму. Білінгвізм слід розглядати у кількох вимірах. Загалом немає розбіжності між здібністю до мови та її використанням. Особа може володіти двома мовами, але на практиці користуватися лише однією. Регулярне використання двох мов не завжди свідчить про досконале володіння однією з них. Здатність чи вміння у володінні двома мовами може відрізнятись від використання цих мов індивідами. Уміння індивіда володіти чотирма мовними навичками – мовленням, аудіюванням, читанням та письмом – може відрізнятися. Індивід може використовувати одну мову для спілкування і вільно нею володіти, однак не переходить на іншу мову під час письма чи читання. Інша ж особа може дуже добре розуміти другу мову у розмовній чи писемній формі, але не говорить чи пише нею. Така особа моє пасивне чи рецепторне володіння другою мовою. Мало білінгвів однаково вільно володіють обома мовами. Зазвичай одна мова сильніша та краще розвинена за іншу. Така мова називається домінантною і це не завжди перша чи рідна мова білінгва. Лише окремі білінгви мають таку ж здатність володіти обома мовами, як монолінгви. Це можна пояснити тим, що білінгви використовують мови для різних функцій та цілей. Володіння мовою білінгва може змінюватися з часом відповідно до обставин, що змінюються. Наприклад, дитина вдома вивчає мову меншин, а згодом освоює мову більшості у школі чи суспільстві. З часом друга мова стає сильнішою чи домінантною. Якщо людина виїжджає з околиці, де розмовляють мовою меншини чи втрачає зв'язок з людьми, що розмовляють цією мовою, він чи вона може втратити навички володіння мовою меншини.

Література

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К.: Довіра, 207. – 205 с.
2. Зайцева Л.С. Білінгвізм як мовне та соціальне явище [Електронний ресурс] / Л.С. Зайцева // Теоретические и методолические проблемы исследования языка. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59619.doc.htm.
3. Совтис Н.М. Білінгвізм як результат міжмовних контактів : причини виникнення та наслідки функціонування [Електронний ресурс] / Н.М. Совтис // Науковий блог НаУ «Острозька Академія». – Режим доступу : http://naub.oa.edu.ua/2013/bilinhvizm-yak-rezultat-mizhmovnyh-kontaktiv-prychyny-vynyknennya-ta-naslidky-funktsionuvannya/.
4. 147. Baker C. Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education / C. Baker, S. Jones. – Multilingual Matters, 1998. – 758 p.
5. Baker C. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism : 5th edition / C. Baker. – Multilingual Matters, 2011. – 589 p.
6. Baker C. Key Issues in Bilingualism and Bilingual Education / C. Baker. – Multilingual Matters, 1988. – 222 p.
7. 155. Bilingual education [Електронний ресурс] // eNotes. – Режим доступу : http://www.enotes.com/research-starters/bilingual-education.
8. 287. Skutnabb-Kangas T. Bilingualism Or Not: The Education of Minorities / T. Skutnabb-Kangas. – Multilingual Matters, 1981. – 378 p.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua